
MOJCA RAVNIK

Članek obravnava dogodke v dolini reke Idrije na italijansko-slovenski meji ob vstopu Slovenije v EU 1. maja 2004. Gre za povezano kulturno regijo na obeh straneh reke, ki je bila že v preteklih stoletjih mejna, a jo je najbolj prizadela meja med Italijo in Jugoslavijo po 2. svetovni vojni. Prekinila je vitalne povezave, zato so kraji na obeh straneh meje nazadovali. Na krajevni proslavi in srečanjih domačinov v naslednjih mesecih je prišla do izraza skupna tradicionalna kultura, ne kot nostalgična rekonstrukcija, ampak kot izraz olajšanja po zgodovinskih travmah.

Ključne besede: vstop Slovenije v EU, meje, ljudsko gledališče, tihotapstvo, Kambreško, Benečija, kostanjarstvo.

Analyzed are the events that had taken place in the Idrija River Valley when Slovenia joined the European Union on May 1, 2004. The villages on both sides of the river were the ones most affected by the newly established border between Italy and Yugoslavia after the Second World War. The months following the entrance of Slovenia in the European Union were marked by a number of festivities, cultural events, and encounters organized by the local population. These reflect the common traditional cultural elements that, rather than a nostalgic reconstruction, express a sincere relief after the traumas of the past.

Keywords: Slovenian entrance in the European Union, borders, folk theatre, smuggling, Kambreško, Slavia Veneta, chestnut growing.

UVOD

V članku želim predstaviti dogajanja v zgornjem delu doline Idrije ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Podlaga zanj so bili opazovanje in zbiranje podatkov v teh krajih od 1. maja 2004 do konca leta 2005, gradivo, ki sem ga zbrala v prejšnjih letih v Benečiji, na Kambreškem in v dolini Idrije¹ in objavljena dela nekaterih domačinov in poznavalcev teh

¹ V pojasnilo poimenovanja Benečija: *Ime Beneška Slovenija ali preprosto Benečija, Beneško nam geografsko označuje najzahodnejši del slovenskega etničnega ozemlja v deželi Furlaniji – Julijski krajini, ki v svoji zgodovinski usodi zaznamuje pripadnost Beneški republiki, Serenissimi. Včasih se v pojem vključuje tudi Rezija, vendar je ta največkrat obravnavana ločeno zaradi svoje posebnosti, predvsem pa zato, ker je njena jezikovna sorodnost z drugim ozemljem le površinska in jo starejše in globlje plasti vežejo na Koroško.* [Gruden 1998: 10–11]

Poimenovanja reke Idrije in slemen nad njenima bregovoma so tudi dokaj neenotna. Nekateri domačini pravijo, da je domače ime za reko Idrijca *Idrca* in da Idrija pomeni njeno širše območje, drugi pa, da je Idrija tudi ime reke. Dele gričevnatega sveta na njenem levem bregu nekateri imenujejo Kambreško (po Kambreškem) in Liško (po Ligu), redkeje tudi Srensko (po Srednjem). V *Atlasu Slovenije* je isti prostor na str. 60 poimenovan Kambreško, na karti št. 114 pa Kanalski Kolovrat [gl. Kos 2005]. B. Melink navaja v prvi knjižici svoje izčrpne predstavitev *Marijino Celje nad Kanalom*, da se v srednjeveških zapisih »področje Kanalskega Kolovrata latinsko imenuje 'Idria Canalis', nemško 'in der Ider', drugje pa 'Ydria ob Egken' (nad Brdi).« [Melink 1995, 1: 7] Tudi raziskovalec P. Medvešček v uvodu

krajev. Nimam namena, da bi celovito zajela odmeve in posledice prelomnega političnega dogajanja v tem prostoru, ampak želim opozoriti na odziv na evropski politični dogodek v teh vasicah, v katerem se je izrazila globina njihove zgodovinske izkušnje z eno najostrejših evropskih meja v preteklosti. Pojavov tudi nisem osvetlila v širšem kontekstu etnoloških raziskav mej in mejnosti, ampak sem želela predvsem predstaviti dogajanje in s tem prispevati k etnološki osvetlitvi pomena, ki jo je imel in jo še ima vstop Slovenije v EU za obmejne regije.

Naj povem, da v okviru raziskave družine in sorodstva v obmejnih pokrajinah Slovenije, ki teče pri Inštitutu za slovensko narodopisje, že dlje časa zbiram gradivo v Benečiji in na Kambreškem. Najprej sem se osredotočila na vprašanja družinske preteklosti in sestave, odnosov, delitve dela in selitvenih gibanj v prvi polovici 20. stoletja, nadaljevala sem z zbiranjem podatkov o spremembah v 2. polovici 20. stoletja. Več pozornosti sem namenila tudi šegam (pust v vaseh pod Matajurjem, v Gorenjem Tarbiju in dolini Idrije, vaški praznik ali *senjam* v Matajurju in Sovodnjem, Marijino vnebovzetje ali *rožinca* na Krasu) in kulturnim prireditvam, se pogovarjala z udeleženci in opazovala medsebojno prepletenost in odvisnost različnih družbenih ravni v njih – družinskih, sorodstvenih, sosedskih, čezmejnih.

Po splošni seznanitvi s Kanalskim Kolovratom in Benečijo sem spoznala diferenciranost tega prostora na več manjših kulturnih območij (Lig, Kambreško in Srednje; vasi pod Matajurjem, Srednji in Gorenji Tarbij, Dreka itn.), ki so se v preteklosti oblikovala v odvisnosti od različnih gospodarskih načinov, prometnih povezav, bližine ali oddaljenosti od meje in različnih možnosti preživetja. Eno od njih je gotovo tudi dolina Idrije. Kot je napisal Branko Melink, je bila ta reka *že od 15. avgusta 1420 skoraj nepretrgoma zdaj večja zdaj manjša meja: najprej med Beneško republiko in avstrijskimi deželami, pozneje med Italijo in Austro-Ogrsko, danes med Slovenijo in Italijo* [Melink 2005: 7]. Malokje je meja tako ostro zavrla razvoj kakor leta 1947 meja na Idriji med Jugoslavijo in Italijo.

Treba je povedati, da so imeli ljudje z obeh strani meje že pred 1. majem 2004 veliko stikov: v zadnjih letih so začeli prirejati srečanja, ki so bila z obeh strani izredno dobro obiskana (npr. praznik medu v Britofu, praznik kovanja v Ligu, pust na odprti meji na Livku in Čeplesišču). Vendar je vstop Slovenije v EU zbudil pričakovanja, da se bodo odprle tudi stare poti med bližnjimi vasi, da ne bo treba več hoditi ali voziti se daleč naokrog do mejnih prehodov, skratka, da se bodo povezave sprostile.

v knjigo *Na rdečem oblaku vinograd rase* ugotavlja, da ima ta svet *več zemljepisnih imen: za domačine in okoličane je to Idrija, po mejni reki, Idrijo z živosrebrnim rudnikom pa imenujejo tu nemška Idrija, najbrž po takratnih upravnih oblasteh. Idrijo obravnavano, v literaturi, pogosto imenujejo Kanalski Kolovrat ali Kambreško pogorje.* [Medvešček 1990: 5] Za pobočja in slemena na drugem bregu z najvišjim Humom pa se uporablja največkrat kar Benečija.

DOLINA IDRRIJE

Splošno

Obravnavani del doline leži ob zgornjem toku Idrije ali Idrijce, *Idrce*, do zaselka Britof, ki leži na koncu prve tretjine njenega toka [Melink 2005: 7], in obsega vasi ob reki, na pobočjih in slemenih na obeh straneh meje. V mirnem času so bili prebivalci obeh bregov reke tesno povezani s prijateljskimi, sosedskimi, sorodstvenimi, botrskimi vezmi, hodili so drug drugemu na dnino, srečevali so se na vaških poteh in na poti v mesto. Skupni utrip jim je določala lega v zaledju furlanske ravnine in cesta vzdolž desnega brega reke (po italijanski strani), najpomembnejša prometnica doline. Ob njej so bili mlini in številne gostilne, kjer so se ustavljali ljudje na poti v Čedad, Krmin in še dlje na Laško ali v kraje na drugem bregu reke, ko so šli menjat ali prodajat pridelke in po nakupih, na delo, za praznike pa k maši, na ples, k sorodnikom.

Preteklost v 20. stoletju je bila burna in polna spopadov in opustošenj. Med 1. svetovno vojno so se zaradi bližine fronte ljudje zatekli v begunstvo v oddaljene predele Italije in Avstrije. Po vojni so se vrnil v opustošene vasi. Vendar sta gospodarska kriza in fašistični režim oteževala gospodarski, socialni in kulturni razvoj, zato se je prebivalstvo izseljevalo.

Po 2. svetovni vojni pa je leta 1947 po reki Idriji stekla meja med Jugoslavijo in Italijo, ki je bila sprva povsem zaprta in strogo zastražena in je ustvarila občutje izrednih razmer, v katerih je bilo izredno težko živeti. Meja je zarezala v najbližje sorodstvene in sosedske vezi, zaprla življenjsko pomembne poti, onemogočila gospodarski in družbeni napredek. Pred priključitvijo cone A k Jugoslaviji leta 1954 je prišlo do množičnega izseljevanja. Tudi pozneje so ljudje še bežali čez mejo, dokler ni bil sredi petdesetih let sklenjen Videmski sporazum o maloobmejnem prometu in so prebivalci dobili prepustnice za prehajanje meje [gl. Melink 1995, 1; Medvešček 1990]. Vendar so bili medsebojni stiki med prebivalci še vedno oteženi. Maloobmejni prehod v Podklancu, čezenj je včasih vodila najbližja pot med Kambreškim in Benečijo, so zaprli sredi sedemdesetih let in je še vedno zaprt, maloobmejni prehod v Britofu pa so odprli šele leta 1981.

O življenju v teh težkih časih obstajajo mnogi zapisi, tu ni mesto za njih podrobnejše navajanje; opozorim naj le na objave spod peres domačinov v *Trinkovih koledarjih*, ki jih izdaja Kulturno društvo »Ivan Trinko« v Čedadu, v etnološki literaturi pa na »Besedo zapisovalca« Pavla Medveščka - Klančarja, ki je v letih 1950–1957 prvokrat zbiral gradivo v teh krajih in se po devetintridesetih letih vanje ponovno vrnil.

Podobe naselij in krajina so komaj še spoznavne. Stare navade, pravljice in druge vrednote preteklosti so skoraj pozabljene. Strah zbujujoča pa je podoba praznih domov, ki bodo kmalu kup kamenja in verjetno nikoli več dom kakega našega rodu, in to prav tu, ob meji, kjer bi tok življenja ne smel presahnniti. [Medvešček 1990: 5–12]

Le kdor bolje pozna dolino Idrije, lahko razume, da je imela državna meja tu tako težke posledice, ker so bili ti kraji prvotno, naravno trgovsko povezani s Čedadom in Krminom

in je bila preusmeritev v Soško dolino komunikacijsko neustrezna, trgovsko revna in neprimerljiva [Medvešček 1990: 8].

Še nekaj let po vojni so se ljudje preživljali predvsem s skromnim kmetovanjem. Z industrializacijo doline so se odprle zaposlitvene možnosti – še največ v tovarni cementa Anhovo. Do uvedbe avtobusnega prevoza v letu 1964 so delavci dnevno peščili v dolino. Marsikdo se je zaradi boljših pogojev preživljanja v dolini in bližnjih mestih odselil. [Vuk 2005: 35–36]

V letih 1976 do 1993 je imela v Ligu obrat Avtoelektrika iz Šempetra pri Gorici, 1994 je bilo ustanovljeno podjetje Eurokabel, ki nudi nove zaposlitvene možnosti [Vuk 2005: 35–37].

Vendar je gospodarskih spodbud premalo in število prebivalstva na obeh straneh Idrije neustavljivo pada, na slovenski strani že od začetka 20. stoletja. Na območju krajevnega urada oz. krajevne skupnosti Kambreško in Lig je leta 1910 živelo skupaj 1495, leta 1953 730, leta 1966 476 [Savnik 1968: 191] in leta 2002 339 ljudi.² Vendar pa si domačini, ki še vztrajajo, prizadevajo, da bi ti kraji znova zaživeli, in kažejo pri tem prav neverjetno ustvarjalnost. Kambreško in Lig sta središči tega dogajanja. Povezujejo se ob številnih družabnih in kulturnih pobudah in prirejajo privlačne dogodke za staro in mlado.

Manjša kulturna območja na Kanalskem Kolovratu

Na območju Kanalskega Kolovrata so se v različnih življenjskih razmerah v preteklosti oblikovala tri manjša, med seboj v marsičem različna kulturna območja – Srednje, Kambreško in Lig. Pomemben vpliv pri tem sta imeli pripadnost različnima župnijama – Marijinemu Celju in Ročinju – in pomanjkanje prometnih povezav med kraji, ki so imeli ločene mreže poti k sosednjim krajem in središčem, s katerimi so bili povezani (slemenska cesta po Kanalskem Kolovratu od Vrhovlja v Goriških Brdih do Kambreškega je bila zgrajena v letih 1909–12 po vzhodni strani slemena, med 1. svetovno vojno pa nova na zahodni; leta 1908 je bila zgrajena cesta Ročinj–Kambreško–Srednje; 1917 Kanal–Lig, cesto iz Britofa v Lig in iz Liga v Kanal pa so zgradili italijanski vojaki med 1. svetovno vojno; cesta Lig–Kanal je bila obnovljena in asfaltirana 1976 in uradno odprta 1978, 1986 je bila asfaltirana še cesta Lig–Britof; cesto po dolini na levem bregu Idrije do Britofa so zgradili pod Avstrijo leta 1911) [Melink 1995, 1].

Ob vstopu Slovenije v EU sta bili v tej dolini kar dve proslavi, v Podklancu in v Britofu, ki sta pomembna kraja zaradi mejnih prehodov; v Britofu je bil leta 1981 odprt za maloobmejni promet, od 1. maja 2004 tudi za državljane Evropske unije, Evropskega gospodarskega prostora in Švicarske konfederacije, prehod v Podklancu pa je star, čezenj vodi najkrajša pot iz zgornjega dela Kambreškega v Benečijo. Meja gre po sredini mostu čez Idrijco. Za dvojne lastnike je bil odprt do sredine sedemdesetih let, potem so ga zaprli, kakor da bi se ga za nekaj prebivalcev ne splačalo več ohranjati. Most in cesto je poraslo drevje.

² Telefonska informacija Statističnega urada Republike Slovenije.

VSTOP V EU IN PRVO LETO PO NJEM

Splošno

V slovesnostih ob 1. maju 2004 in v naslednjem dobrem letu dni je bilo na obeh straneh meje več dobro obiskanih dogodkov in prireditev (npr. kulturni večer 11. 9. na Močilih, posvečen petdesetletnici smrti Ivana Trinka, *burnjak* 17. 10. na Gorenjem Tarbiju; 3. pohod na Globočak; predstavitev *Trinkovega koledarja* 5. 3. 2005 na Srednjem; pohod Solarji–Podklanec–Kambreško 1. 5. 2005 ob obletnici vstopa Slovenije v EU; petstoletnica cerkve sv. Kancijana in razstava o življenju ljudi v dolini Idrije 29. 5. 2005 v Britofu). Prireditelji so bili posamezni domačini in društva z obeh strani meje. Na Kanalskem Kolovratu so izredno dejavni na Srednjem, Kambreškem in v Ligu; glavni pobudnik dogajanja v gornjem delu doline Idrije pa je Turistično rekereacijsko društvo Globočak (TRD Globočak) na Kambreškem z Etnološko skupino »Kontrabant čez Idrijo«. Gre v bistvu za neformalno skupno ljudi, prijateljev, sorodnikov, sosedov in vaščanov bližnjih vasi, ki zavzeto sodelujejo, pri čemer članstvo v društvu niti ni pomembno.

Proslava v Podklanca 1. 5. 2004

Proslavo in gledališko igro so pripravili prebivalci Kambreškega oz. krajanji Kambreškega, Liga in Ročinja, Etnološka skupina Kontrabant čez Idrijo, skupina Rčinke iz Ročinja, posamezni Benečani in člani Beneškega gledališča, TRD Globočak, uredništvo *Novega Matajurja* in Kulturno društvo Ivan Trinko iz Čedadada. Posebne zasluge sta imeli Jožica Strgar, predsednica TRD Globočak in avtorica scenarija in režiserka, ki je tudi vodila priprave in usklajevala vse potrebno za igro in celotno prireditev, in Marina Cernetig iz Beneškega gledališča. Pomagala jim je tudi etnologinja Inga Brezigar iz Goriškega muzeja.

Mesec dni pred proslavo so domačini očistili cesto s Kambreškega do Podklanca, očistili most, na katerem je bil nekoč star mejni prehod, požagali drevesa in grmovje in pokosili.

Za sam dan vstopa v EU pa so sestavili program, ki je vključeval pohod s Solarjev do Podklanca, proslavo s slavnostnimi govorniki in gledališko igro.

Začelo se je s pohodom z mejnega prehoda Solarji po italijanski strani v dolino Idrije. Ob 8h zjutraj so šli na pot številni, ki so jim prireditelji priskrbeli dovoljenja za prehod meje. V vasi Breg jih je pričakala Marija *Jurčkova*, priljubljena domačinka, ki jo poznajo vsi tukajšnji prebivalci, saj je imela znano trgovino, kamor so hodili v letih *kontrabanta* s Tolminskega in Kambreškega prodajat in menjat blago. Skupaj z nekaj drugimi vaščankami je pohodnike pogostila s kavo in okrepčilom. Po dobrih dveh urah hoje so prispeli do Podklanca (končni cilj je bil v Britofu na popoldanski proslavi), kjer so jim na stojnici, postavljeni za to priložnost, Benečani ponudili pijačo, po proslavi pa *pašto*. Ljudje z obeh strani so se takrat že zgrinjali na prizorišče, zapornici sta bili dvignjeni, saj so prireditelji dosegli, da je bil mejni prehod ves dan odprt.

Proslava se je začela ob 11h. Govorniki so bili župnik Marko Kos, domačin, rojak

Slika 1: Čiščenje ceste s Kambreškega do Podklanca, 4. 4. 2004 (foto: N. Križnar).

s Kambreškega, Miran Ipavec, župan občine Kanal, Claudio Garbaz, župan s Srednjega, Zdenko Bernik, predsednik KS Kambreško, in Jožica Strgar, predsednica TRD Globočak.

»Kontrabant čez Idrijo«

Vrhunec proslave pa je bila gledališka predstava »Kontrabant čez Idrijo«, ki jo je izvedla skupina triindvajsetih domačinov. Most čez Idrijo je bil izvirno prizorišče, opremljeno z italijansko in jugoslovansko zastavo, z italijanskim *financom*, jugoslovansko *carinerko*, miličnikom in vojakom. Igro sta uvedla godca harmonikarja, ki sta tudi povezovala prizore, skupaj z bralko spremnega besedila.

Vsebina predstave »Kontrabant čez Idrijo« je gledališka rekonstrukcija dogodkov, povezanih s tihotapljenjem čez italijansko-jugoslovansko mejo po 2. svetovni vojni, ki se jih ljudje še dobro spomnijo ali pa so o njih slišali pripovedovati starejše. Sami pravijo, da so polni zgodb iz časov, ko so se prebivalci obubožanega in odmaknjenega Kambreškega oprijeli tihotapljenja kot edine možnosti preživetja. Za meso, jajca, žganje, cigarete so na italijanski strani dobili živež in oblačila, ki si jih doma ne bi mogli kupiti. Benečani pa so tihotapili v nasprotno smer.

Kontrabant je v teh krajih cvetel že pred 1. svetovno vojno. Iz Italije so hodili v Avstrijo po sladkor, tobak, kavo, kruh, poljedelsko orodje. Benečani so to cenejše blago kupovali

Slika 2: *Financar* in *carinkarka* nosita blok na prizorišče pred začetkom predstave »Kontrabant čez Idrijo«, 1. 5. 2004 (foto: N. Križnar).

v trgovinah na Kambreškem in ga prodajali naprej »Benečanom an Lahom.« [Floreancig 1999]

Igra »Kontrabant čez Idrijo« je niz prizorov, kakršni so bili na tem mostu resnični pred pol stoletja. Miličnik, *carinerka* in *financar* legitimirajo *kontrabantarje*, jih sprašujejo, kam in h komu gredo in kaj imajo s seboj, otipavajo, slačijo in v cekarjih, hlačah, srjcah, pod krili odkrivajo prepovedano blago ali pa jih premeteni tihotapci pretentajo. Vpleteni so tudi nekateri drugi prizori po resničnih dogodkih, ko sta npr. zaljubljena vojak in domačinka skupaj pobegnili čez mejo ali ko je neka družina ponoči prebredla reko z vsem imetjem. V igri se trpka dokumentarnost prepleta s smešenjem absurde represije in s sproščujočim humorjem.

Prizorišče na mostu čez Idrijco je ponazarjalo njegov videz iz časa njegovega polnega obratovanja – kot mejni blok z italijansko in jugoslovansko zastavo. Igra na resničnem prizorišču, pred gledalci, ki so to doživljali sami, v domačem narečju obeh bregov Idrije, je, kakor da bi se dvignila iz kolektivnega spomina, učinkovala katarzično. Igralci in gledalci so igrali in gledali sebe in svoje prednike.

Gledalci so bili navdušeni. Vendar pa takrat ni nihče pričakoval, najmanj pa sami ustvarjalci, da jo bodo še kdaj igrali, saj so jo pripravili kot priložnostno predstavo. Obrnilo

Slika 3: *Carinarka* pregleduje *kontrabantarje* v igri »Kontrabant čez Idrijo«, 1. 5. 2004 (foto: N. Križnar).

Slika 4: *Carinarka* in *kontrabantarica* v igri »Kontrabant čez Idrijo«, 1. 5. 2006 (foto: N. Križnar).

Slika 5: Godca Zvonko Pirih in Marino Velušček po koncu prireditve, 1. 5. 2004 (foto: N. Križnar).

pa se je drugače. V naslednjih dneh in mesecih so vabila, največ iz beneških in primorskih krajev z obeh strani meje, kar deževala. V dobrem letu dni so jo igrali devetnajstkrat – na krajevnih praznikih, v gosteh pri kulturnih in turističnih društvih, ob predstavitvah knjig, na športnih prireditvah, v dvoranah in na odprtem. Spomladi 2005 so pripravili že novo, tudi uspešno predstavo (»Gujonovo srce« po zapisu Pavla Medveščka, scenarij Jožica Strgar, režija Nevenka Vrančič), a so še naprej uprizarjali tudi »Kontrabant«. 14. avgusta 2005 so imeli kar dve predstavi v enem dnevu – dopoldne na Solarjih, na trati pod mejnim prehodom na italijanski strani, popoldne pa na *senjamu* v vasi Matajur, na trgu pred cerkvijo.

Prisrčni, navidezno skromni krajevni dogodki, so v resnici neverjeten uspeh predstave, saj je ponovno povezala prebivalce teh krajev, s tem da je obudila iz odrinjenosti in pozabe zgodovinski spomin, ki je samo njihov. Posebej je dragoceno, da jih je nagovorila v domačem narečju, ki ga razumejo na obeh bregovih Idrije, saj ljudje v Benečiji, ki niso nikoli imeli slovenskih šol, v knjižni slovenščini težko prepoznajo svoj jezik.

Čprav je imelo tu posebno vlogo TRD Globočak, pa je bilo najpomembnejše sodelovanje velike skupine izredno delavnih in domiselnih domačini z obeh bregov, ne glede na to, ali so vključeni v katero od imenovanih združb ali ne. Z gledališčem se prej niso ukvarjali. S *kontrabantarji* so se prvičkrat predstavili na prireditvi *Liški pustje* v Kanalu 2003,

igro so prvič uprizorili istega leta v Goriškem muzeju na gradu Kromberk, kot spremljajoča prireditev je bila vključena tudi v novogoriško praznovanje. Vendar je bila prava premiera šele v Podklancu – na prvinskem prizorišču, na zgodovinski dan in pred pretežno domačimi gledalci. Gledališka predstava »Kontrabant čez Idrijo« je res nekaj izrednega. Menim, da ni pretirano reči, da ima tudi evropski pomen, saj je po vsebini, izvajalcih in publikii spontan izraz bridke izkušnje, povezane z eno najhujših (neprehodna, strogo zastražena pregrada med bližnjimi ljudmi, ki so pripadli nasprotujočima si državama in političnima sistemoma)/ evropskih meja v preteklem stoletju.

Praznik kostanja, *burnjak*, v Gorenjem Tarbiju 17. 10. 2004

Kostanj je bil v preteklosti v teh krajih zelo pomemben, saj ga prebivalci niso uporabljali samo kot živilo v svoji prehrani, ampak so ga prodajali ali menjali za druga živila. Kot pomemben vir dohodka ga omenjajo številni avtorji besedil o Benečiji in Kanalskem Kolovratu, pri čemer navajajo različne vrste kostanja, kot so npr. *objak*, *porčinc*, *maronica*, *vahtnik*, *maron*, *sivc*, *debelak* [Vuk 2005: 29]. Kostanj so spravljali v bodicah, *gričah*, da je ostal dlje svež, in so ga prodajali v Čedadu ali menjali za koruzo, *sirak*, v Furlaniji [Predan 1997: 157]

Zadnji in najstarejši jesenski vaški praznik, *senjam*, v Benečiji je praznik kostanja, *burnjak* v Gorenjem Tarbiju, ki je tudi najstarejši in priljubljen praznik bližnje in daljnje okolice. Ko se spominjajo praznikov in šeg v letih pred 2. svetovno vojno, ljudje na obeh straneh meje pripovedujejo o istih *shodih*, *senjamih*, *burnjakih* in *rožincih* in drugih praznovanjih, kamor so hodili mladi in stari, da so se udeležili maše, srečali znance, obiskali sorodnike, se naplesali. Na *burnjaku* so pekli *burje*, naredili so plesišče, enega v Tarbiju in enega v Gnidovici. Ti plesi so bili zelo priljubljeni. Nekoč, bilo je nekaj let po koncu 2. svetovne vojne, je župnik, *gospod*, nasprotoval glasbi in plesu in ni hotel maševati, ker so fantje napravili plesišče, *brjár* (*breâr*, furl. plesišče [Pirona 1977]). Potem so šli fantje plesat v sosednjo vas, h Klincu, ki je pod drugo faro.

Potem ko je leta 1947 po Idriji stekla meja, se ga ljudje z druge strani nekaj let niso mogli udeležiti; to je bilo spet mogoče, ko so prehod Podklanec odprli za dvojne lastnike in je stekel maloobmejni promet; leta 1976 pa so Podklanec zaprli, tako da je bilo s Kambreškega mogoče priti v Gorenji Tarbij le po dolgih ovinkih čez oddaljene mejne prehode.

Leta 2002 so Kambrežani prvič po dolgih letih spet prišli na *burnjak*. Dva sta se odpravila na *kontrabant*, brez dovoljenja, v starih *kontrabantarskih* nošah, po stari poti čez *Idrco*, na hrbtu sta v košu nosila *šnops* in vino. Drugi so se peljali z avtomobili čez Britof. Pozneje so povedali, da sta bila *kontrabantarja* v Tarbiju atrakcija. Starejšim ljudem so prišle solze v oči, ko so ju zagledali, dotikali so se košev, vse skupaj jim je bilo, kakor da bi iznenada oživel preteklost. Duhovnik Marino Qualiza jih je pozdravil pri maši. Leta 2003 pa jih je že več prišlo s Kambreškega kar po stari poti, s harmoniko, med njimi spet eden ali dva oblečena kot *kontrabantarja*.

Burnjak 17. oktobra 2004 se je zgodil že po vstopu Slovenije v EU, prehod v Podklancu pa je bil še vedno zaprt. Kambrežani so pri italijanskih in slovenskih oblasteh dosegli, da so

ga za tisti dan odprli, in so organizirali pohod. Tako so vsi udeleženci lahko šli čez most in navkreber do Gnidovice v Gorenji Tarbij. S seboj so nosili zastavo z napisom »Pace Mir«, ki so jo prejšnje leto prinesli Benečani na Globočak, vrh nad Kambreškim in Srednjim, kamor od leta 2002 prirejajo pohode v počastitev spomina na 1. svetovno vojno.

V vasi so bile na vaškem trgu postavljene mize, klopi in stojnice s spominki, sadjem, kostanjem, krompirjem, jabolki, medom, moštom, sirom, z napisi: za jabolka: jonagold, *seuka*, red delicious, golden; *cotogna* (it. kutina); za kostanj: *ranac*, *hrivar*, *objak*, *purčinjac*. Pekli so kostanj, točili vino, nudili domače potice in raznovrstno pecivo.

Neka žena, bila je pohodniki s Kambreškega, je povedala, da je šla po tej poti prvič po sedemindvajsetih letih. Prej je redno hodila v Gorenji Tarbij v trgovino. Prisrčno sta se pozdravila z gospodom župnikom Emiliem Cencigom, saj so se večasih dobro poznali, v Gorenji Tarbij so hodili k maši.

Burnjak ni več zgolj domači praznik, postal je tudi kulturna prireditev. Na dvojezičnih lepakih je bil objavljen spored: Pohod na Hum, Pobarvajmo vas / samo za otroke, Sv. Maša s procesijo, Pašta za vse, Predstavitev zgoščenke Substrati, Pevska skupina »Beneške korenine«, Koncert: Oktet Vrtnica – Nova Gorica, Sejem pridelkov in izdelkov Nediških dolin, Razstava predmetov prve svetovne vojne, Dialoghi di architettura rurale nelle valli del Natisone. Prireditelji so bili Planinska družina Benečije, Gruppo Alpini Stregna – Srednje, Polisportiva Tribil Superiore – Gorenji Tarbilj in občina Srednje. Ves dan je v vasi odmevala glasba harmonike, ne samo od domačinov, temveč tudi obiskovalcev iz sežanskega Kulturnega društva Kraška harmonika. Še pozno popoldne so prihajali udeleženci, daleč ob cesti pod vasjo so

Slika 6: Stojnica s kutinami, jabolki domače vrste *seuka*, kostanjem domačih vrst *ranac*, *hrivar*, *objak*, *purčinjac* in medom. *Burnjak*, Gorenji Tarbij, 17. 10. 2004 (foto: M. Ravnik).

bili parkirani avtomobili, parkirišče nad vasjo je bilo polno, udeleženci s Kambreškega pa so morali priti v Podklanec do 17h, ko so prehod spet zaprli, a tudi prehod pri Britofu je bil odprt samo do 18h. Od leta 1969 tudi v Ligu prirejajo sredi oktobra praznik kostanja; 2004 ga niso priredili, 2005 pa so ga ponovno in nanj so vabili lepaki tudi po Benečiji.

Pohod sosedov ob mejni reki Idriji, ob obletnici vstopa Slovenije v EU, 1. 5. 2005

Priredilo ga je TRD Globočak. Pohod ok. 130 udeležencev se je začel ob 10h s prehoda Solarji. Spet je bil prvi postanek na Bregu pri Mariji *Jurčkovi*, kakor prejšnje leto je pohodnikom postregla s kavo, pijačo, pecivom. V Podklancu so jih na beneški strani pričakali domačini s čajem in keksi. Sledil je dolgotrajen pregled dokumentov na mejnem prehodu na italijanski strani in preverjanje po spisku oseb, za katere je bilo izdano dovoljenje za prehod meje. Na Kambreškem so bile ob stavbi krajevne skupnosti postavljene mize in klopi, pohodniki so sedli in si postregli s klobasami z gorčico in kruhom, potujoča trgovina Hvalica je prodajala pijačo, v bližnji hiši so skuhalo kavo. Vse so delali domačini prireditelji.

Sledil je nastop folklorne skupine iz Sovodnja v Poljanski dolini, igrala jim je neka gospa na sto let staro harmoniko. Z njimi so Kambrežani navezali stike z gostovanjem; ko so tam igrali igro »Kontrabant čez Idrijo«, se je, kakor so pripovedovali, prav čutilo, da jih je občinstvo razumelo – tudi tam so tihotapili, saj so v obdobju med obema vojnama tudi živeli ob italijansko-jugoslovanski meji.

Socialne vezi, praznovanja, kostanjarstvo – skupno izročilo

V dolini Idrije se je s postavitvijo meje leta 1947 življenje popolnoma spremenilo. Desni breg doline je pripadel Italiji, levi Jugoslaviji, prebivalci so živeli v dveh različnih, sprva celo nasprotujočih si političnih sistemih, ki sta vsak na svoj način izvajala represijo in politično indoktrinacijo. Polagoma so se odnosi sprostiti, meja se je odprla za vse državljane, tako da so posamezniki in ustanove imeli vsakovrstne stike, od zasebnih do uradnih; za prebivalce odmaknjenih krajev, kot je dolina Idrije, ki so bili najbolj povezani in vajeni spontanih stikov, pa se ni nič spremenilo na bolje, kajti mejni prehodi so daleč, njim najbližji pa je še vedno zaprt.

Z odpiranjem meje in druženjem ljudi, ki smo mu bili priče že pred vstopom Slovenije v EU in ki je s 1. majem 2004 dobilo nove spodbude, se je v te kraje vrnilo upanje, da se bo življenje normaliziralo. Na srečanjih prebivalcev je občutna naklonjenost med domačini z obeh bregov Idrije, čeprav se njihov način življenja po več desetletjih ločenega življenja v mnogočem razlikuje.

V dogodkih, ki sem jih spremljala, se je pokazalo, kako močni so spomini in skupno izročilo iz časa staršev in starih staršev. Vsebovali so sestavine njihove nekdanje kulture, a ne kot nostalgično rekonstrukcijo, ampak kot spontan (zdravilen) notranji izraz olajšanja po zgodovinskih travmah.

Skupna praznovanja, medčloveške vezi, kostanjarstvo in tihotapstvo so bile značilne

sestavine kulture teh krajev, zato ni presenetljivo, da so bile ob vstopu v EU prišle tako močno poudarjene.

SKLEP

V dneh okrog 1. maja 2004 so se zvrstile po vsej Sloveniji številne proslave, od največjih v Novi Gorici in Ljubljani, kjer so bili navzoči najvidnejši politiki in izvajalci, do različnih kulturnih, športnih, planinskih in zabavnih prireditev. Največ jih je bilo v obmejnih krajih, udeležili pa so se jih ljudje z obeh strani meje. Veselega in sproščenega razpoloženja na teh prireditvah najbrž ni mogoče pripisati toliko navdušenju nad Evropo, temveč bolj olajšanju in pričakovanju prebivalcev obmejnih pokrajin, da bodo meje, ki so jih delile, kmalu odpravljene. Ti dogodki so bili izrazita posebnost slovenskega vstopa v EU, saj težko najdemo v Evropi podobno maloštevilen narod, ki bi bil tako razkosan z mejami.

Sam dogodek pa še ni prinesel sprememb na bolje, posebej ne prebivalcem takih predelov, kot je dolina Idrije, kjer so bili prejšnji spontani stiki med ljudmi vezani na poti, ki še niso odprte. Domačini mnogokrat izražajo nezadovoljstvo, da se pravzaprav zanje, ki jih je meja najbolj prizadela, ni še nič spremenilo, saj morajo še vedno hoditi daleč okrog, da pridejo v bližnjo vas; tudi prireditelji vseh treh opisanih dogodkov so pridobili dovoljenje za prehod udeležencev prek meje v Podklancu le na podlagi posebne prošnje italijanskim in slovenskim oblastem.

Pomen vstopa Slovenije v EU in njegove posledice so večplastne. S stališča obmejnih krajev je v zvezi s tem zaznati dvojnost – po eni strani so občila pretiravala s pomenom vstopa v EU za stike Slovenije in zamejstva, kajti meje so meje bile že prej odprte (lahko si šel kamorkoli, zasebno ali uradno, veliko je bilo sodelovanja z zamejstvom na različnih ravneh, od gospodarstva, športa, šolstva, kulture in znanosti), po drugi strani pa se za domačine, ki jih je meja najbolj prizadela, tudi z vstopom v EU ni nič izboljšalo. V dolini Idrije je edini prehod v Britofu odprt le med 7. in 18. uro, drugi stari prehodi pa so še vedno zaprti.

Kljub temu pa se je v tem poldrugem letu tod dogajalo izredno veliko in vse so ustvarili domačini sami. Prirejajo spominske pohode na Globočak, vabijo Benečane, hodijo na pohode v Benečijo. Domača društva skrbijo tudi za nepremično dediščino, tako da popravljajo in čistijo korita, odvodne jarke, most na Idriji, spomenik. In veliko je še drugih pubud, ki bi bile vredne posebne obravnave, še posebej, ker bi za širšo podobo kulturnega utripa v teh krajih morali nujno zajeti tudi izredno zanimivo kulturno življenje in ustvarjalnost v sosednji krajevni skupnosti, v Ligu. Treba je poudariti, da je v primerjavi s kulturnim in družabnim dogajanjem, ki je po zaslugi domačinov izredno živahno, očitno pomanjkanje prepotrebni novih gospodarskih spodbud, ki bi ljudem omogočile napredek.

Za etnološke raziskave se je z vstopom v EU odprlo novo obdobje. Čeprav je bilo tudi doslej mogoče sodelovati s posamezniki in ustanovami v zamejstvu, pa je bil marsikateri tamkajšnji teren še vedno težje dostopen. Z odpiranjem nekaterih prej maloobmejnih pre-

hodov tudi za druge državljane, kot npr. v Britofu, so se nekatere razdalje skrajšale. Tudi razpoloženje je na obeh straneh meje veliko bolj sproščeno. V članku sem poskusila prikazati, da se v obmejnih pokrajinah ponovno zarisujejo stare pripadnosti in da v njih oživljajo odnosi, ki so jih meje zatrle; kako to vpliva na način življenja posameznikov in skupin, pa je le eno od mnogih vprašanj za nadaljnje raziskave.

VIRI IN LITERATURA

[b. n. a.]

1968 Veliki Slovenec za Slovence na obeh straneh meje. *Trinkov koledar za leto 1969* [Čedad]: 62–64.

Floreancig, Giuseppe - Kokoc

1999 Par starin pod Human. *Trinkov koledar za leto 1999*: 53–156.

Gruden, Živa in Milan Grego

1998 *Beneška Slovenija / Slavia Veneta*. Ljubljana: Družina.

Kos, Vili idr. (ur.)

2005 *Atlas Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Medvešček, Pavel

1990 *Na rdečem oblaku vinograd rase*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 3).

Melink, Branko

1995 *Marijino Celje nad Kanalom 1, 2, 3*. Marijino Celje: Župnijski urad (Sakralni spomeniki Primorske; 87).

2005 Sveti Kancijan (Kocijan). Podružnična cerkev v Britofu ob Idriji. V: *V zavetju sv. Kancijana. 1505–2005 ob 500-letnici cerkve v Britofu*. Britof: Turistično društvo Kolovrat Lig: 7–22.

Pirona, Giulio Andre (idr.)

1977 *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano*. Udine: Società Filologica Friulana.

Predan, Izidor - Dorič

1997 *Piše Petar Matajurac*. Trst: Devin, Novi Matajur.

Savnik, Roman idr.

1968 *Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Zahodni del Slovenije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Vuk, Helena in Savo

2005 Območje podružnične cerkve sv. Kancijana. V: *V zavetju sv. Kancijana. 1505–2005 ob 500-letnici cerkve v Britofu*. Britof: Turistično društvo Kolovrat Lig: 25–46.

CELEBRATIONS IN THE IDRİJA RIVER VALLEY OF SLOVENIAN ENTRANCE INTO THE EUROPEAN UNION

Analyzed are the events that had taken place in the Idrija River Valley when Slovenia joined the European Union on May 1, 2004. The Idrija River Valley is a highly interesting border region. On the right bank of the Idrija, in the Republic of Italy, it includes the easternmost villages of the Slavia Veneta with a Slovenian minority, and on its left bank, in the Republic of Slovenia, the westernmost villages of Kanalski Kolovrat.

In the past, Idrija was the border river between the Venetian Republic and Austrian lands, later between Italy and Austro-Hungary, and until 1991 between Italy and Yugoslavia. In the periods of peace, the people living on both sides of the river maintained social and economic ties that strongly gravitated toward Čedad/Cividale, Krmini/Cormons, and even to places situated further in the lowlands of Venezia Giulia. The road along the right bank of the river, which has remained on the Italian side, was the most vital thoroughfare of the valley.

In the 20th century, life in this area was not an easy one. Due to the close proximity of the front-lines during the First World War, many refugees left for more distant parts of Italy and Austria. Although they had returned to their ravaged villages after the war, the economic crisis and the raging of the Fascist regime again forced them to emigrate in large numbers. When in 1947 the Idrija became the borderline between Italy and Yugoslavia, thus severing the vital connections between the two areas, economic regression and massive migrations from the villages on both sides of the border occurred yet again. With the newly opened border crossing for the local population in the 1950's, the situation became somewhat easier; yet the number of border passes was limited. The Idrija Valley was still regressing.

In the period before and after May 1, 2004, a number of events were taking place all over Slovenia to celebrate its joining to the European Union. The two largest, attended also by the most prominent politicians, were organized in Ljubljana and in Nova Gorica. In addition to these, there were many cultural and sport events along the borders with Italy, Austria, and Hungary. It is the opinion of this author that the joy perceived among the locals living on both sides of the demarcation lines cannot be attributed solely to the fact that Slovenia was about to become a new member of the European Union; more than that, it expressed their sincere relief and hope that the borders, which had been separating them for so many decades, would soon be dispensed with. The situation in the areas along the border with Croatia was, of course, altogether different. Since there is hardly a country in Europe with such a small population and so many different borders as Slovenia, the large number of spontaneous celebrations, festivities, and get-togethers of people long divided by the borders were very probably a peculiar characteristic of the Slovenian entrance in the European Union.

It is therefore hardly surprising that the local population of the Idrija Valley, which in the past had been so severely handicapped by the border, organized the most original celebration of all. Already a month before the event the old border crossing, a bridge across the Idrija, which had been closed since 1976, had been cleared out, the overgrown shrubbery and trees cut down, and

the grass freshly mown. The festivities culminated in a theatre play, entitled "Smuggling across the Idrija", performed on the old bridge. The play was a reconstruction of events that had been taking place after the local inhabitants had received border passes to cross the Yugoslav-Italian border in the 1950's. They were swapping meat products, eggs, hard liquor, and cigarettes brought with them from Slovenia, for the victuals and clothes that were then unavailable in Yugoslavia. Those living on the Italian side of the border were smuggling goods in the opposite direction. The script, although written by Jožica Strgar, president of the local tourist society, who was also in charge of the production, was the result of the effort of many locals who either still remembered those events, or else had heard about them from their parents or grandparents.

When Slovenia entered the European Union, and in the following months, the author of this article had taken part in and recorded various events taking place in honor of this occasion. She writes in detail about the traditional chestnut holiday in a village on the Italian side of the border in October 2004. The festival had also been attended by visitors from the Slovenian side of the border, who in order to cross the border by means of the old bridge were still required to obtain a permit from Italian as well as Slovenian authorities. The bridge remains closed to this day.

With the newly opened borders, membership in the European Union, and intensified contacts between the local populations, which had also existed in the past, this area is filled with the hope that life is once again returning to normal. Even though the way of life on either side of the border is rather different, which is the result of over five decades of living in two different countries, contacts between the people reflect goodwill and mutual affection. The author feels that the events of 2004 reflect the power of mutual memories and traditions from the times one or two generations removed. Elements of former culture have once again surfaced in the open; yet they are not a nostalgic reconstruction, but rather an expression of spontaneous, and also healing, relief that has replaced the traumas of the past.

Doc. dr. Mojca Ravnik
Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, mojcara@zrc-sazu.si